مافی سروشتیو یاسای سروشتی لای هۆبز و سپینۆزا

د. محەمەد عابر ئەلجابری

وەرگێرانی لەعەرەبییەوە: ئارام جەمال سابیر

فەیلەسوفی ئینگلیزی تۆماس هۆبز لەدیارترین دامەزرێنەرانی تیۆرەی "مافی سروشتی" بوو. ئەم تیۆرەیەی لەکتێبە بەناوبانگەکەیدا "لیفیاپان" Leviathan دا باسکردووە کە ساڵی ١٦٥١

نوسیویەتی. هۆبز لەبیرۆکەیەکی نوێوە دەستیپێکرد کە لەکاتی خۆیدا بە"دۆخی سروشتی" ناسرابوو... لەکاتی دەرکەوتنی بیرۆکەی "پەیمانی کۆمەلایەتی"دا گریمانەی "دۆخی سروشتی" خستەڕوو بۆ ئەوەی لەسەر بنەمایەکی "ماقوڵو بەجێ" دیاردەی کۆمەڵبوونی مرۆڤو شارستانێتی مرۆیی دابمەزرێنێتو بتوانێت، لەرابوردوویەوە، ئەو شتە پێشکەشی ئێستا بکات تا لەهۆشیاری خەڵکدا یارمەتی چاندنو چەسپاندنی چەمکەکانی نوێگەریی و تازەگەریی بدەن. چونکە بەبێ ئەو جۆرە دامەزراندنە، کە بنەماگەلی تێپەڕاندنە دیالەکتیکییەکەی لەکەلەپوردا "کەشفو سەقامگیردەکات" (کە مەبەستی لە نەفیو سەلماندنە، پاشان نەفیکردنەوەی نەفیو هێشتنەوەو پارێزگاریکردن لەسەلماندن بەشێوەیەکی تازە) خواستی نوێگەریی و تازەگەریی لەمێشکی خاوەنەکانیدا وەك شتێکی یۆتۆپیایی دەمێنێتەوە. لەو چوارچێوەیەدا گریمانەی "دۆخی سروشتی" وەك زەمینەیەك بۆ ئەو دامەزراندنە خرایەگەڕ. وەختێك هۆبز دەڵێت: "مرۆڤ گورگە بۆ مرۆڤ" بەمە گوزارشت لە"جەوهەری دۆخی سروشت" دەکات، چونکە دۆخی سروشتی، کەمرۆڤ تێیدا لەئازادییەکی رەهادا ژیاوە، دۆخی جەنگێکی بەردەوامە لەنێوان مرۆڤو مرۆڤی برایدا. لەو دۆخەدا مافی سروشتی مافی دابینکردنی ئارەزووەکانو تێرکردنیانە. لەمبارەیەوە هۆبز دەڵێت: "مافی سروشتی" کەنوسەران هەر پێیدەڵێن دادگەریی سروشتی natural justice بەواتای: ئازادی کارکردنی هەریەکێك بەهەموو توانایەوە، چۆنی پێخۆشە، لەپێناو پاراستنی سروشتە تایبەتیەکەیدا، بەواتایەکی تر لەپێناو پاراستنی ژیانە تایبەتیەکەیداو ئەنجامدانی هەموو ئەو شتانەی، بەپێی مەزنەی تایبەتیو عەقڵی تایبەتی خۆی، گونجاوترین ئامرازە بۆ بەدیهێنانی ئەو مەبەستە.

ئەمەش سەبارەت بە"مافی سروشتی" کەجیاوازە لە"یاسای سروشتی". "هۆبز"یش دێت جیاکارییەکی یەکلاکەرەوەیان لەنێواندا دەکاتو دەڵێت: مەبەستی من لەوشەی "ماف – Right" ئەو ئازادییەیە کەدراوەتە هەموو مرۆڤێك بۆئەوەی بتوانێت توانا سروشتییەکانی خۆی بەگوێرەی عەقڵە ساغڵەمو تەندروستەکەی خۆی بەکاربهێنێت. پاشان ئەو بناغەیەی مافی سروشتی شانی خۆی لەسەر دادەدات ئەمەی خوارەوەیە: هەموو مرۆڤێك خاوەن تواناو تەقەللایە بۆ پاراستنی ژیانو ئەندامەکانی. مادامەکی مافی مانەوە بۆ هەموو مرۆڤێك هەیە لەبەرئەوە دەبێت مافی بەکارهێنانی ئامرازەکانیش هەبێت، واتە هەر شتێك دەخوازێت بابیکات چونکە بەبێ ئەوە ناتوانێت بمێنێتەوە.

لەروانگەی ئەمەوە مافە سروشتییەکان بۆ مرۆڤ چوار دانەن: مافی مانەوە یان پارێزگاریکردن لەخود. مافی بەکارهێنانی هەموو ئەو ئامرازانەی مافی مانەوە دابیندەکەن. مافی بڕیاردان لەسەر ئەو ئامرازە زەرورییە هەمەجۆرانەی دەستەبەری مافی مانەوە دەکەنو مەترسی دووردەخەنەوە. مافی دەستخستنە سەر هەر شتێك کە (دەست) بیگاتێ: "سروشت لەهەموو شتێکدا مافی داوەتە مرۆڤەکان لەبەرئەوە شتێکی رەوایە بۆ هەموو مرۆڤێك هەموو ئەو شتانە بکات کەیارمەتی مانەوەی دەدەن".

ئەمە لەبارەی "مافی سروشتی"یەوە، بەڵام "یاسای سروشتی" ئەو یاسایەیە، وەك رێسایەکی هەڵقوڵاوی ناو عەقڵی مرۆڤ، کەناهێڵێت خەڵك ئەو چەشنە کارانە ئەنجامبدەن کە بەمردنیان کۆتایی دێت، ئەو مردنەی کەهەر دەبێت ئەوان بەرەو لای خۆی راکێشێت لەبەرئەوەی هەموو یەکێك لەوانە پابەندن بەسەرجەم مافەکانیانەوەو دەستبەرداریان نابن. هۆبز دەڵێت: پێویستە لەگەڵئەوەشدا جیاکاریی هەبێت لەنێوان مافو یاسادا، چونکە ماف پشت بە ئازادی دەبەستێت، ئازادی مرۆڤ لەوەی کارێك بکات یاخود نەیکات. لەکاتێکدا یاسا تەنها پەیوەندی بەیەکێکیانەوە هەیە (یان ئەوەتا بیکات یان نەیکات)، ئەوە یاسایە ئەو کردەیە دیاریدەکات. هەروەها جیاوازییەکی گەورە لەنێوان یاساو مافدا هەیە کە لەجیاوازی نێوان "زۆرلێکردن– الالزام"و "ئازادی – الحریە" دەچێت لەوەی هەردووکیان لەیەك بابەتدا ناکۆکبن بەیەکتر. "مافی سروشتی"، کەسروشت دەیبەخشێت، هەموو شتێك دەداتە مرۆڤ. بەڵام "یاسای سروشتی"، کەزادەی سروشتی عەقڵی مرۆڤ خۆیەتی رێگەیەکی زۆر لەبارو گونجاو بۆ پاراستنی مافە سروشتییەکان دیاریدەکاتو لەسەرووشیانەوە مافی مانەوەیە. عەقڵ مرۆڤ بەرەو بیرۆکەیەکی زۆر گرنگ پەلکێشدەکات کەبیرۆکەی تەنازولکردنە لەمافە سروشتییەکەی خۆی کەئەویش ئازادیی هەڵسوکەوتکردنە بەبێ هیچ کۆتوبەندێك، لەگەڵ دەستەبەرکردنی ئاشتی لەگەڵ ئەوانیتردا، کەئەمەش بەواتای وازهێنانە لەکوشتو بڕینو رزگاربوون لەچنگ ترس. ئەم تەنازولکردنە لە "مافی سروشتی" بریتییە لەبناغەی دەوڵەت، بریتییە لەو پەیمانە کۆمەڵایەتییەی ئەگەری پێکهاتنی دەوڵەت دەڕەخسێنێت.

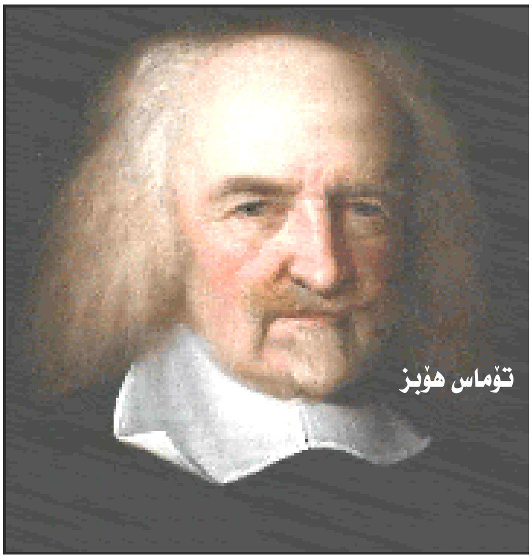

لەو فەیلەسوفانەی بیرۆکەی "مافی سروشتی"یان وەگەڕخستووە فەیلەسوفی هۆڵەندی بەناوبانگ باروخ سپینۆزا (١٦٣٢-١٦٧٧)یە. ئەم فەیلەسوفە کتێبێکی بەناوبانگی بەناوی "نامەیەك سەبارەت بەلاهوت و سیاسەت"ەوە نوسیوەو لەناوەڕۆکدا دەڵێت: ئازادیی کاری فەلسەفی نابێتە مایەی ترس بۆ سەر تەقوا (ئایین) یان ئاسایشی دەوڵەت، بەڵام بەنەهێشتنی ئەم ئازادییە خودی ئاسایشی دەوڵەت و تەقوا هەردووکیان

لەیەککاتدا لەناودەچن.

سپینۆزا مەبەستی نامەکەی لەدوو شتدا دیاریکردووە: یەکەمیان، "فەلسەفەو لاهوت (ئایین) لەیەکتر جیابن، هەروەها لاهوت راشکاوانە ئەوە رابگەیەنێت کە "ئازادیی کاری فەلسەفی" بۆ خودی هەر تاکێك خۆی بەجێدەهێڵێت". لێرەدا، لەپاڵ ئەو فەیلەسوفە هۆڵەندییەی لەسەدەی هەڤدەدا ژیاوە، بەهەمان ئەو بیرۆکەیە دەگەینەوە کە ئیبن روشد پێش ئەو بەپێنج سەدە لەکتێبەکانیدا بەرگری لەبیرۆکەی سنوربەندیی نێوان ئایین و فەلسەفە کردووە.

دووەم، "چارەسەرکردنی ئەو بنەمایانەی دەوڵەتیان لەسەر دادەمەزرێت". ئێمە لێرەدا ئەمەمان بەلاوە گرنگە، چونکە ئەو فەیلەسوفە لەو بوارەدا هاتووە بیرۆکەی"مافی سروشتی بۆ هەموو مرۆڤەکانی بەدەر لەئایین و دەوڵەت" وەگەڕخستووە، کەمەبەستی لە:"مافی سروشتی و رێکخستنی سروشتی ئاوەڕواتکراوە لەو رێسایانەی سروشتی هەر تاکێکی پێدەناسرێتەوە، ئەو رێسایانەی پەیپانپێدەبەین بەوەی کە هەموو وجودو بوویەك بوون و رەفتارەکەی بەشێوەیەکی دیاریکراو دیاریدەکرێت". لەکاتێکدا هەرە یاسای مەزنی سروشت ئەوەیە کە هەر شتێك ئەوەندەی لەتوانایدایە هەوڵدەدات لەباری خۆیدا بمێنێتەوەو تەنها لەخۆی بڕوانێت بێئەوەی ئیعتبار بۆ هیچ شتێکی تر دابنێت، لەمەوە بەوە دەگەین کە هەموو بوویەك مافی رەهای دەبێت لەوەی لەباری خۆیدا بمێنێتەوە، واتە بەو شێوەیە هەبێت و رێگەبکات کەهەر دەبێت ئەنجامدانەکەی سروشتیانە بێت". هەروەها سپینۆزا درێژەی دەداتێ:"لەو رووەوە جیاوازییەك لەنێوان خەڵك و بووە سروشتییەکانی تردا نابینین، یان لەنێوان ئەوانەی خاوەن عەقڵێکی تەندروستن و ئەوانەشی مێشك پووت و بەتاڵن، یاخود لەنێوان کەسانی ساغڵەم و کەسایەتییە بەهێزەکان لەلایەك و کەسە گەمژەو لاوازەکان لەلایەکی ترەوە. لەراستیدا

هەریەکێك بەپێی یاساکانی سروشت شتێك بکات ئەوە مومارەسەی مافێکی رەهای خۆی کردووە چونکە بەو پێیە هەنگاودەنێت کەسروشتی خۆی لێیدەخوازێت و ناکرێت جگە لەوە شتێکی تر بکات. چەندێك سەیری خەڵك بکەین وەکئەوەی تەنها لەسایەی حوکمی سروشتدابن ئەوەندە بینینمان بۆیان وایلێدێت کەهەموویان لەیەك باردا بژین: ئەگەر دوای ئەمەش هێشتا کەسانێك هەر بێ ئاوەزو عەقڵ مانەوە،

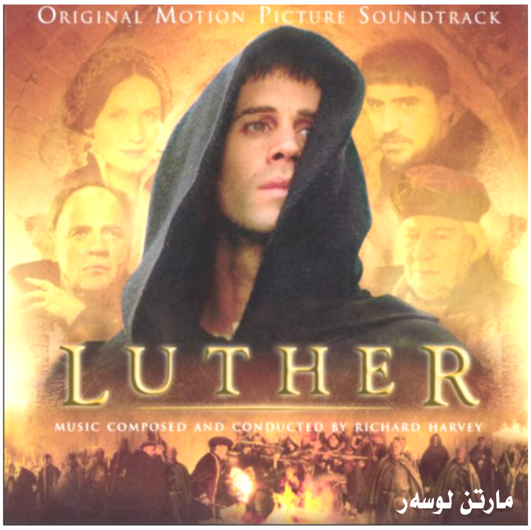

یان هەر هێشتا نەبوونەتە خاوەن ژیانێکی شایستەو بەتەنها لەژێر حوکمی مافێکی رەهای رکێفکراوی یاساکانی شەهوەتدا ژیان، ئەوا ئەوانە هەورەك ئەوانەن کە لەژێر رکێفی یاساکانی عەقڵدان. خۆ حەکیمێکیش مافی رەهای هەیە لەوەی کار لەشتێکدا بکات کەعەقڵ

فەرمانی پێدەدات، واتە بەپێی یاساکانی عەقڵ دەژی، بۆ جاهیلێکیش، یان هەرکەسێك کەبەتاڵە لەهەر سیفاتێکی خولوقی، مافی رەهای هەیە لەکردنی هەر شتێکدا کە شەهوەت پاڵیپێوەدەنێت بۆ کردنی، واتە بەپێی یاساکانی شەهوەت دەژی" (دەبینین چۆن گریمانەی "باری سروشتی" لەلای سپینۆزا گۆڕاوە بۆ بیرۆکەی "مافی سروشتی").

بەڵام ئەمە بەو مانایە نایەت کەسپینۆزا خەڵك بانگهێشت دەکات بۆ ئەوەی تەنها بەپێی سروشتی خۆیان بژین و گوێنەدەنە ئەوەی عەقڵ داوایان لێدەکات. نەخێر، بەڵکو ئەو جەختدەکاتەوە لەسەر ئەوەی کە:" بێگومان ئەوەی دەمێنێتەوە عەقڵەو بۆ خەڵکیش ئەوە بەکەڵکترە کەبەپێی یاساو پێوەرە یەقینەکانی عەقڵ بژین چونکە، هەروەك گوتمان، ئەم یاساو پێوەرانە تەنها روویان لەبەدیهێنانی ئەو شتەیە کەسوودو کەڵکێکی راستەقینەی بۆ مرۆڤ تێدایە. وێڕای ئەمەش هەموو مرۆڤێك حەزدەکات ئەوەندەی بتوانێت لەدڵنیاییەکی دوور لەهەر جۆرە ترسێك بژی. بەڵام ئەمە مەحاڵ و ئەستەمە چونکە هەموو تاکێك دەتوانێت ئەوەی دەیەوێت ئەنجامیبدات، جگە لەوەی عەقڵیش ئەو مافانە نادات کەدەکەونە ژوور مافەکانی رق و تووڕەبوونەوە. لەراستیشدا تاکە مرۆڤێك لەناو ناوەندی دوژمنایەتی و رق و تووڕەیی و چاوبەستکردندا نادۆزینەوە دڵەڕاوکێی نەبێت، هەروەها مرۆڤێکیش نییە ئەوەندەی بتوانێت لەهەوڵی خۆقوتارکردندا نەبێت.

چۆن دەکرێت خۆمان لەو دوژمنایەتی و کین و رقە رزگاربکەین کە بەپێی مافی سروشتی رەنگە زادەی کارو کردەوەی هەر تاکێك بێت؟ سپینۆزا لەوەڵامدانەوەی ئەمەدا دەڵێت:"... سەرنجبدەین خەڵك لەبەدبەختییەکی زۆردا دەبن ئەگەر هاوکاری یەکتری نەکەن، ئەگەر لەپێناو زەرورەتی ژیاندا وەك کۆیلە بمێننەوەو کار بۆ پێشخستنی عەقڵیان نەکەن... پاشان زۆر بەروونی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت بۆ خاتری ئەوەی خەڵك لەدڵنیایی و لەباشترین شێوەدا بژین، دەبووایە هەوڵی یەکخستن بدەن لەیەك سیستمدا (دەوڵەت)، لەئەنجامی ئەمەوە ئەو مافەی هەریەکێکیان بەسەر هەموو شتەکانەوە هەیبوو، بەحوکمی سروشت، دەگەڕێتەوە بۆ گروهەکەو چیدی هێزو شەهوەتی خۆی کۆنترۆڵی ناکات بەڵکو لەلایەن هێزی هەمووان و ئیرادەکەیانەوە دەبێت".

سەرچاوە: الحق الطبیعي... والقانون الطبیعي – د. محمد عابد الجابری – الاتحاد